

BBC 35: HVA GJØR VI NÅR DET IKKE ER LOV Å GJØRE DET VI BØR GJØRE?

Vi har en lang historie med overgrep mot mennesker med atferdsforstyrrelser, eller psykiske lidelser, og utviklingshemning. Dette er nok en viktig grunn til at vi i dag har lover og bestemmelser som gir mennesker med slike problemer langt større rettigheter, og langt mer selvbestemmelse, enn de hadde før. Faktisk har det gått så langt at jeg tror det kan ha gått *for* langt på noen områder, slik det ofte gjør når en pendel svinger.

For noen tiår siden, eller i alle fall fram til 1970–1980-tallet, var brysomme personer, og personer som hadde en livsstil som medførte direkte forfall, stort sett trygt plassert på en eller annen institusjon. Da jeg begynte som vikar i psykiatrien i 1976, var det ca. 700 pasienter på sykehuset som jeg jobbet på. Andelen akuttpasienter var lav; nærmere 90 % bodde der mer eller mindre permanent. Sykehuset fungerte i stor grad som et hjem eller hospits for mennesker som ikke klarte seg – dette var jo før man begynte å bygge ut kommunale tjenester for lite tilpasningsdyktige mennesker. Ikke minst husker jeg de mange – trolig flere tiltalls – med utviklingshemning og/eller autisme som bodde der. Dette har jeg vært inne på i tidligere BBC-er. Det jeg vil ta opp nå, er hva som kan skje *i dag* med personer som befinner seg i gråsoner eller som faller mellom de fleste stoler som finnes. Jeg tenker særlig på de med lett, lett utviklingshemning og alvorlige forstyrrelser, og de med et svakt evnenivå, men ikke utviklingshemning, som har alvorlige forstyrrelser. Blant disse kan det være mange som ikke ”responderer normalt” på vanlige og behagelige former for behandling. Jeg tenker også på normalbegavede med alvorlige forstyrrelser, som er lite mottakelige for behandling innenfor normale rammer. Dette er klientgrupper som øker i størrelse, og som kan kreve store ressurser.

Hjemmekoselig på psykiatrisk avdeling på 1980-tallet. Det bidrar jo til en naturlig atmosfære at overlegen overvåker det hele.

For mennesker med utviklingshemning har vi jo kapittel 9 i lov om kommunale helse- og omsorgstjenester, som åpner for å bruke tvang nettopp overfor mennesker med utviklingshemning, selvfølgelig på strenge vilkår. Da tror vel de fleste at vi er dekket? Hadde det bare vært så vel: Kapittel 9 gjelder bare i forbindelse med at personen mottar kommunale omsorgstjenester. Personer med lett utviklingshemning har gjerne et vedtak på noen timer i uken. En uke er 168 timer, og har man fire timer tjenester, er det altså 164 timer der kapittel 9 ikke gjelder. Dette kan falle mange tungt for brystet. En gang skulle jeg "utrede" en godt voksen kvinne med lett utviklingshemning. Hun hadde to timer tjenester per uke, og resten av tiden plaget hun "livet av" visse kjente personer som vakte hennes temmelig spesielle interesse, også kalt stalking. Familien måtte innse at det hun gjorde i løpet av de 166 tjenestefrie timene, var en politisak, hvis noen ville melde det. Ellers måtte hun og familien leve med skammen, selv om damen med utviklingshemning neppe så noen skam overhodet. I noen tilfeller hører man på familien, slik mange kan gjøre, men her var dette uaktuelt. Kvinnens søsken ga meg nærmest "skylden" for bestemmelser som Stortinget hadde vedtatt. Kan dette skyldes at det er lite kjent hvor begrensede muligheter kommuner og institusjoner kan ha for å gripe inn?

"Jeg kler meg som jeg vil. Ingen lov kan hindre meg, og hjelpevergen skal bare drite i hva jeg gjør", kan det jo være denne kjerneken tenker. Jeg må innrømme at jeg har sett mye rart også blant mennesker med utviklingshemning som "bestemmer selv".

Når det gjelder behandling av atferdsforstyrrelser, kan det altså være et problem at personer med lett utviklingshemning får lite tjenester (selv om det normalt er en ressurs). Men det er jo litt søkt å tildele tjenester for å kunne bruke tvang, og dessuten er det frivillig å motta tjenester. Derfor er det liten tvil om at kapittel 9 fungerer bedre for mer "troskyldige" personer med dyp, alvorlig og moderat utviklingshemning. Dette er jo personer som virkelig trenger tjenester og som ikke vet at de kan takke nei til dem, og mottar dem så store deler av tiden at det stort sett går an å kontrollere hva de gjør.

I en del tilfeller der kapittel 9 kommer til kort, har hjelpevergeordningen kommet til unnsetning for en del personer med lett utviklingshemning. Mange uheldige handlinger har

blitt hindret ved at hjelpeverge har grepet inn. Men i tidligere BBC-er har jeg vært inne på at dette egentlig er en skjør konstruksjon. Hvis vi ser på vergemålsloven, så framgår det nemlig klart at hjelpevergen ikke bestemmer noe som helst – handlingsevnen er intakt hos den som har hjelpeverge. I en kronikk i Fontene i vinter påpekte jeg også at det virker som myndighetene ikke vet særlig mye om at hjelpevergeordningen ofte praktiseres på mer inngripende måter enn loven tillater. Stortinget vedtok kapittel 9 for å hindre overgrep mot personer med utviklingshemning, men åpner altså i praksis for at hjelpeverger kan bruke til dels betydelig tvang mot de som har hjelpeverge! Mange ganger har jeg likevel sagt takk og pris for at hjelpeverger opererer slik de ofte gjør, for eksempel når det gjelder idiotiske innkjøp som økonomien ikke tillater, eller urealistiske flytteplaner. Det kan gå adskillig verre når de som har hjelpeverge, er så for seg at de ikke bryr seg om hva hjelpevergen sier, som vi ser noen tragiske eksempler på. Jeg tenker blant annet på en ung dame som fikk en samboer som utnyttet henne grovt på alle måter. Som kjent er det vedtatt ny vergemålslov, som tillater umyndiggjøring på områder der personen ikke har samtykkekompetanse. Delvis umyndiggjøring har mye fornuftig ved seg, hvis det bare kan praktiseres, for hvem skal vurdere hver enkelt person med tanke på grad av umyndiggjøring? Jeg tror derfor det vil dra ut før loven trer i kraft, hvis myndighetene overhodet vet hva de driver med, eller ikke har fått kalde føtter.

Ikke alle vil høre på hva andre sier, selv ikke på en hjelpeverge.

Men mange som trenger hjelpeverge med dagens ordning, har ikke hjelpeverge. Jeg tenker særlig på to grupper som dette gjelder for: Mange tusen har utviklingshemning uten å ha diagnosen. Dette svekker muligheten for at noen ser personens behov for tjenester og hjelpeverge. Enda flere har såkalt borderline intellektuell fungering, det vil si IQ på 70–80. Disse kan ha like stort bistandsbehov som personer med lett utviklingshemning har, men av logiske grunner oppdages det enda sjeldnere enn hos personer med lett utviklingshemning. Dessuten har personer med lett utviklingshemning, og personer med et litt bedre evnenivå, trolig lettere enn andre for å utvikle psykiske lidelser. Det er vel heller ikke å ta for hardt i å si at *mange* former for elendighet har lett for å hemsøke medlemmer av denne gruppen. Når kapittel 9 ikke er til nytte eller ikke gjelder overhodet, og det ikke finnes en hjelpeverge som om nødvendig kan ”utvide” sine fullmakter, og som blir hørt, kan det være vanskelig å stoppe folk i destruktive handlinger. Dette kan også gjelde for personer med helt normale evner som viser atferd som ikke hører hjemme noe sted.

Noen ganger er atferden direkte straffbar. Da skulle man tro at politi og strafferett kan

kontrollere i alle fall noen former for atferd. Men for det første har det selvfølgelig lite for seg å anmelde personer som er utilregnelige på grunn av ”høygradig utviklingshemning”, som det heter i straffeloven, eller psykose. Unntaket er personer med betydelig utviklingshemning som begår svært alvorlige handlinger, og kan dømmes til tvungen omsorg, men det er få. For det andre hjelper det ofte lite å anmelde selv personer som forstår hva de gjør. På dette området har det vært to tendenser som jeg får mindre og mindre sans for. Den ene er en tradisjon for at tjenesteapparatet ordner opp selv, eller ”leker politi”, om man vil: Man lager sine egne sanksjoner, og dysser ting ned (slik det også har blitt gjort etter overgrep mot ”brukeren”). Den andre tendensen har vært at politiet forventer at apparatet skal ordne opp. Det er liksom ikke så alvorlig at tjenesteytere utsettes for grov vold eller grove trusler – de skal jo tackle det. Begge deler er selvfølgelig tull, og det skal ikke være noen sovepute for politiet at personen mottar tjenester, samme hvor mye opplæring i selvforsvar og mestring av aggresjon personalet har vært på.

Apropos vold. Mye takket være Eivind Mikkelsen er Stavanger en foregangskommune i å lære opp ansatte i terapeutisk aggresjonsmestring, eller TAM, som det heter der i gården.

Så hva gjør vi når lover og bestemmelser, og håndhevingen av dem, er til liten hjelp for å kontrollere atferd som åpenbart må kontrolleres? I saker der vi må begå klare lovbrudd for å få personen til å holde seg på matten, må vi selvfølgelig bøye oss. Men da må vi ikke unnlate å begrunne skriftlig hvorfor vi ”ikke gjør noe”. Hvis det blir en ”sak”, blir vi vurdert ut fra gjeldende lover og bestemmelser, og da gjelder det å kunne dokumentere at vi har tenkt på alle muligheter, og begrunne hvorfor vi ikke grep inn. I det hele tatt mangler det ikke på atferd som det neppe er så mye å gjøre med, når vi skal holde oss innenfor loven.

Men noen løsninger finnes også. En mulighet er å se nøye på nødssituasjonsbegrepet, og ikke for raskt gå ut fra at noe ikke er en nødssituasjon. Begrepet er kanskje videre enn noen tror? Når det gjelder personer med utviklingshemning, og som kapittel 9 gjelder for, går det også an å se hvor langt det går an å tøyne begrepet ”vesentlig skade”, hvis man mener at atferden virkelig volder skade. Angående nødssituasjoner, må vi være klar over at det er lovlig å hindre slike, også hos personer som ikke har utviklingshemning. Utviklingshemning er i prinsippet *irrelevant* for å vurdere om en situasjon innebærer nød – bortsett fra at personer med utviklingshemning kan ha lettere enn andre for å komme i slike situasjoner. Man bruker altså tvang mot hvem som helst, når situasjonen er ”den rette”. Nød er nød. For en stund siden

hadde jeg å gjøre med en gutt som var plassert av barnevernet, og som *ikke* har utviklingshemning. Han kunne stikke av, og da var det fare for at han begikk seksuell vold mot jenter. Personalet våget ikke å stoppe ham når han løp av gårde, noe de opplagt må ha hatt hjemmel til ut fra straffeloven. Etter hvert ga også politiet klar beskjed om at de hadde full rett til dette. Selv har jeg rådført meg med politijurist, og har blitt overrasket over hvor mye vi faktisk kan gripe inn overfor. Men dette må selvfølgelig vurderes grundig i hver sak, og det er viktig å trekke inn jus.

I alvorlige saker bør politiet være en mulighet. Hvis en tilregnelig person begår alvorlige straffbare handlinger, som vold eller trusler mot personalet, så ikke gi dere før politiet innser at de må gjøre noe. Hvis vedkommende er mer eller mindre psykopatisk, bør det være enda mindre tvil. Nylig var jeg borti en person med lett utviklingshemning som truet et personal med at en gjeng skulle komme og banke opp vedkommende grovt. Trusselen var ”egnet til å framkalle frykt”, som det heter i straffeloven. Politi henla. Spørsmålet er hva de gjør hvis anmeldelsene fortsetter å komme. I andre tilfeller har politiet hatt langt bedre forståelse for at det faktisk er en tilregnelig samfunnsborger som har blitt anmeldt, og handlet deretter. Diskriminering er ikke bra!

Det bør vel ikke gå så langt før onkel eller tante politi er på banen, samme om gjerningspersonen har utviklingshemning eller ikke.

Ikke sjelden er vi i en gråsoner. Jeg kjenner en person med normale evner som gikk rundt på nettene og vekket naboer. Han ba om mat, og fortalte naboene at det var smått stell hjemme. Noen slapp ham inn, og for noen scener det må ha vært! Når han hadde adgang til mobiltelefon og e-post uten tilsyn, sendte han direkte trusler til ulike øvrighetspersoner. Vi tydde til noen løsninger som neppe var helt etter boken: For det første holdt vi et ”generelt” informasjonsmøte med naboene. Der fortalte vi generelt om hvordan det går an å oppføre når en nabo oppfører seg slik og slik. Skjønt generelt, fru Blom: Det var liten tvil om hvem vi snakket om. Vi ga også naboene full støtte, og klaget over manglende lovhjemler og over de helsikes myndighetene. Vi trøstet med at før i tiden hadde vedkommende vært sperret inne på en institusjon, selv om trøsten var 35 år for sent ute. For det andre tok hjelpeverge styring over telefon, e-post og Internett, og over penger. Vi var klar over at hjelpeverge gikk utover sine fullmakter, men inntok en ”pragmatisk” holdning. Hvis ikke alt dette hadde blitt gjort, tør jeg nesten ikke å tenke på hvordan det hadde gått. Vi gjorde også mye mer, som jeg av hensyn

til anonymitet ikke går i detaljer om. Men det er ingen tvil om at også dette lå grenseland med hensyn til lovlighet.

Neppe en kis som "responderer normalt på vanlige og behagelige former for behandling", som det het foran. Psykopaten Hannibal Lecter gestaltet av Anthony Hopkins, verdens beste psykopatkaraktterskuespiller. Utviklingshemning utelukker for øvrig ikke psykopati, men det er nok få av Lecters klasse, uansett evnenivå.

Dette var noen få eksempler fra et felt der det er mye å øse av. Men for en lang historie kort: Kapittel 9 er mangelfullt, inngrepene kan være aktuelle for langt flere enn de med utviklingshemning, og myndighetene har begrenset kjennskap til de dilemmaene som finnes i behandling av personer med store atferdsforstyrrelser som lever i et samfunn der de har stor selvbestemmelsesrett. Myndighetene vet heller ikke alt om hvilke løsninger vi noen ganger tyr til. Og de har neppe tatt helt innover seg at dette er voksende grupper som krever mer og mer ressurser, etter hvert faktisk temmelig *store* ressurser.

Jaja, det vil helst gå godt, også for de ansatte, uansett hvor umulige "brukerne" er. Om dette har jeg skrevet et lite dikt:

MILJØARBEIDERENS LODD
Jeg har blitt hundset og bitt
Mine klær er fillete og slitt
Men når alt kommer til alt
Var det sjelden det *virkelig* smalt
Så miljøarbeider er fortsatt yrket mitt

Ellers står abort og NAV fortsatt på listen over kommende BBC-er, men neste BBC må jo bli en koselig jule-BBC, så det må nok vente enda litt til. Men bare vent!